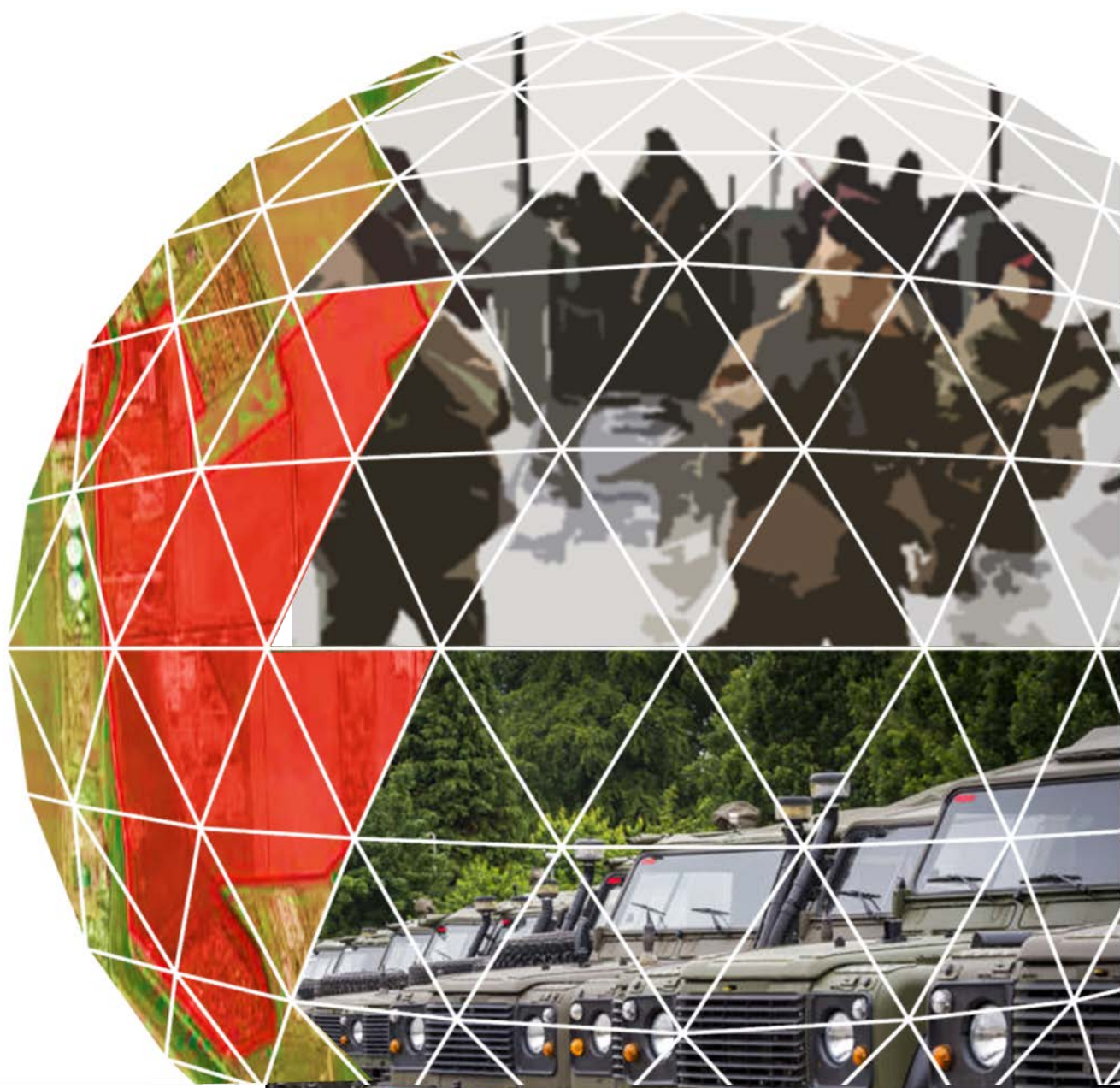

Impact Marinierskazerne Vlissingen

Opdrachtgever: Provincie Zeeland

Rotterdam, 24 september 2018

Impact Marinierskazerne Vlissingen

Opdrachtgever: Provincie Zeeland

Michel Briene

Rotterdam, 24 september 2018

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
Samenvatting	9
1 Inleiding	13
1.1 Aanleiding en doel	13
1.2 Inkadering	13
1.3 Leeswijzer	15
2 Uitwerking voorgenomen plannen	16
2.1 Inleiding	16
2.2 Locatie Buitenhaven Vlissingen	16
2.3 Opzet en invulling Marinierskazerne	17
2.4 Uitkomsten in breder perspectief	19
3 Economische effecten	20
3.1 Type effecten	20
3.2 Tijdelijke effecten	20
3.3 Structurele bijdrage aan de economie	21
3.3.1 Directe effecten Marinierskazerne	21
3.3.2 Indirecte effecten bij toeleverende bedrijven en diensten	22
3.3.3 Geïnduceerde effecten vanwege consumptieve bestedingen	22
3.3.4 Bredere uitstralingseffecten	23
3.4 Vergelijking met de referentiesituatie	24
4 Conclusies	26
Geraadpleegde bronnen	28
Bijlagen	29
Bijlage 1 Begrippenlijst	30
Bijlage 2 Toelichting Input-Output analyse	32

Voorwoord

De minister van Defensie heeft in april 2012 besloten om de huidige van Braam Houckgeest kazerne in Doorn en het logistiek centrum Maartensdijk te verplaatsen naar een nieuw te bouwen kazerne voor de Koninklijke Marine in Vlissingen. De komst van de marinierskazerne levert voor Vlissingen en omgeving een forse impuls op voor de lokale en regionale economie.

Met de bouw van de kazerne en de daarbij behorende voorzieningen is tijdelijke werkgelegenheid gemoeid bij onder andere de bouwnijverheid en aanverwante sectoren. Na openstelling biedt de kazerne zelf al werk aan bijna 1.800 personen. Vanwege de inkoop van goederen en diensten en consumptieve bestedingen van defensiepersoneel profiteren daarnaast ook veel bedrijven in de directe en verdere omgeving. Met de komst van de kazerne wordt bovendien het draagvlak voor allerlei voorzieningen in de omgeving van de kazerne vergroot. Dat zijn enkele belangrijke bevindingen van de voorliggende studie naar de impact van de komst van de marinierskazerne naar Vlissingen. In dit rapport worden de uitkomsten van de uitgevoerde analyse gepresenteerd.

Het rapport is een actualisatie van een eerder in 2013 uitgevoerde studie naar de economische impact van de komst van de marinierskazerne. Enkele belangrijke wijzigingen in de gepresenteerde ramingen zijn een aanpassing van de benodigde investeringen waardoor de tijdelijke effecten naar beneden zijn bijgesteld en een aanscherping van de raming van effecten vanwege de consumptieve bestedingen van werknemers bij defensie.

Vanuit de opdrachtgever is de studie begeleid en gecoördineerd door Lies Dekker (Provincie Zeeland), Gert Stevense en Lodewijk Busé (Gemeente Vlissingen). Wij zijn de opdrachtgever erkentelijk voor de gemaakte opmerkingen naar aanleiding van tussentijdse resultaten. De eindverantwoordelijkheid voor aanpak, resultaten en inhoud van deze rapportage berust uiteraard uitsluitend bij Ecorys.

Samenvatting

1 Aanleiding en doel

Effecten verplaatsing Marinierskazerne van Doorn naar Vlissingen

De minister van Defensie heeft bij brief van 31 augustus 2012 aan de Tweede Kamer laten weten dat gekozen is voor uitplaatsing van de marinierskazerne van Doorn naar Vlissingen. Omdat aan de komst van de kazerne naar Vlissingen destijds ook allerlei eisen werden gesteld aan de verschillende overheden (waaronder de gemeente Vlissingen) en er nog onzekerheden waren over de daadwerkelijke impact van de komst van de kazerne, heeft Ecorys in 2013 de (economische) effecten die samenhangen met de komst van de kazerne in beeld gebracht. Omdat de resultaten van genoemde studie inmiddels zijn gedateerd en nieuwe ontwikkelingen rondom de verplaatsing zijn ontstaan, heeft de provincie behoefte aan een actualisatie van het eerder door Ecorys opgestelde rapport "Impact Marinierskazerne Vlissingen" uit 2013.

2 Uitwerking voorgenomen plannen

Buitenhaven in Vlissingen als voorkeurslocatie

De Commissaris van de Koningin in Zeeland en de minister van Defensie hebben begin september 2011 een werkgroep ingesteld die een onderzoek heeft uitgevoerd naar de mogelijkheden voor de bouw van een marinierskazerne in de provincie Zeeland. Uit de onderzochte zeven gebieden is uiteindelijk de Buitenhaven bij Vlissingen naar voren gekomen als voorkeurslocatie. De Buitenhaven maakt deel uit van het stadshavengebied waar van oudsher de havenactiviteiten waren geconcentreerd. Met de ontwikkeling van het Sloegebied en het verplaatsen en/of verdwijnen van een aantal bedrijven, is het gebied rondom de Buitenhaven minder intensief gebruikt. Met de komst van de marinierskazerne krijgt het gebied een nieuwe impuls.

Het terrein

Het beoogde terrein is momenteel in bezit van meerdere partijen. De oppervlakte van het terrein is circa 65 hectare, hetgeen voldoende is om de beoogde functies te kunnen accommoderen en ruimte over te houden voor nieuwe ontwikkelingsmogelijkheden. De buitenhaven beschikt over optimale water- en weginfrastructuur en over een spoorverbinding.

Benodigde infrastructuur en vastgoed

Om de beoogde functie en invulling van de marinierskazerne te kunnen accommoderen wordt in het Ambitiedocument van het Ministerie van Defensie (2017) uitgegaan van een totaal bebouwd oppervlakte van ruim 100.000 m², oftewel circa een zesde van het totale beschikbare terrein. Zo zijn er voorzieningen nodig voor de legering van manschappen, voor verzorging en facilitaire diensten en ten behoeve van de noodzakelijke logistiek waaronder ruimte voor werkplaatsen en voor opslag. Daarnaast dienen parkeerplaatsen te worden gerealiseerd voor civiel en militair personeel, is ruimte nodig voor sportvoorzieningen en een schietbaan.

3 Economische impact gedurende realisatiefase

Omvang tijdelijke werkgelegenheid voor Nederland als geheel 1.300 tot 1.730 arbeidsjaren

De economische impact van de verplaatsing van de marinierskazerne naar Vlissingen wordt allereerst zichtbaar via de (tijdelijke) effecten die samenhangen met de realisatie van de voorgenomen voorzieningen, waaronder het bouwrijp maken en inrichten van het beoogde terrein en de bouw van de geplande gebouwen en andere opstallen. Deze tijdelijke werkgelegenheid slaat onder andere neer in de bouwnijverheid en aanverwante bedrijfssectoren. Op basis van de geraamde investeringsimpuls en een indicatieve toedeling naar sectoren, is de tijdelijke werkgelegenheid gedurende de realisatiefase (inclusief effecten bij toeleverende bedrijven) geraamd op 1.300 tot 1.730 arbeidsjaren. De mate waarin bedrijven uit de regio hiervan profiteren zal sterk afhangen van het gevoerde aanbestedingsbeleid en de mate waarin het lokale en regionale bedrijfsleven wordt ingeschakeld voor uitvoering van de benodigde werkzaamheden om de marinierskazerne te realiseren.

4 Structurele werkgelegenheid

Structurele werkgelegenheid voor Zeeland: 2.255 banen

Na openstelling is allereerst sprake van (directe) werkgelegenheid op de kazerne zelf. Uitgaande van de brief van het ministerie van Defensie aan de Tweede Kamer (d.d. 31 augustus 2012) en de informatie uit het Ambitiedocument (2017) gaat het om een personele omvang van in totaal circa 1.780 fte's. Via levering van allerlei goederen en diensten aan de kazerne en vanwege de consumptieve bestedingen van de militairen en de werknemers bij de toeleverende bedrijven ontstaat er ook zogenaamde indirecte werkgelegenheid. Als hiermee rekening wordt gehouden komt de totale werkgelegenheid van de marinierskazerne voor Zeeland als geheel structureel uit op 2.255 banen.

Bredere uitstralingseffecten zijn divers

Naast de al genoemde effecten zorgt de komst van de marinierskazerne ook voor allerlei andere effecten die echter minder goed in "harde waarden" zijn uit te drukken. Relevant zijn onder andere: de verdere uitbreidingsmogelijkheden vanwege de aanwezige ruimte, de bijdrage van de kazerne en daarmee verband houdende activiteiten aan onderwijs en opleiding (denk bijvoorbeeld aan MBO, HBO en aan leerwerkplekken), effecten op de woningmarkt (meer vraag leidt tot meer transacties en behoud van vastgoedwaarden), en de bijdrage van de kazerne aan de instandhouding van commerciële en andere voorzieningen en het effect daarvan op de leefbaarheid.

Werkgelegenheid in huidige situatie en bij alternatieve aanwending beperkt

Om een goed beeld van de impact van de marinierskazerne naar Vlissingen te krijgen is tenslotte een vergelijking gemaakt met de situatie dat de kazerne er uiteindelijk niet komt. Ook in dat geval is immers sprake van een zekere economische impact. Daarbij is het denkbaar dat het huidige (overwegend agrarisch) grondgebruik blijft gehandhaafd, maar kan ook worden gedacht aan een alternatieve aanwending van de grond in de vorm van een bestemming als bedrijventerrein. Dit is zeker op de korte en de middellange termijn echter niet aan de orde.

5 Uitkomsten in breder perspectief

Komst marinierskazerne zorgt voor verbreding lokale economie

De werkgelegenheid die met de komst van de marinierskazerne wordt gegenereerd, is goed voor de lokale economie van Vlissingen en maakt de regionale economie sterker. De komst van de marinierskazerne zorgt tegelijkertijd voor een verbreding van de lokale economie die van oudsher relatief sterk gericht is op de industrie, haven en logistiek. Via bestedingen van het defensiepersoneel is bovendien sprake van een nieuwe impuls aan de lokale voorzieningen. Met name in de horeca en de detailhandel is het een tijd minder goed gegaan in Vlissingen hetgeen onder andere heeft geresulteerd in een relatief hoge leegstand.

6 Tenslotte

Value for money

In deze studie is gekeken naar de economische impact van de komst van de marinierskazerne. De uitkomsten van de uitgevoerde analyse laten zien dat de economische effecten voor de regio breed en divers zijn. Om de komst mogelijk te maken worden uiteraard ook kosten gemaakt, maar deze worden in belangrijke mate gedragen door de rijksoverheid. De kosten voor het bouwrijp maken komen echter voor rekening van de Provincie Zeeland en de gemeente Vlissingen, terwijl de gronden die in eigendom zijn van de overheden om niet ter beschikking worden gesteld. Deze kosten staan echter in geen verhouding tot wat de gemeente en provincie hiervoor (in termen van bijvoorbeeld werkgelegenheid) terug krijgen. Ter illustratie: bij investeringsbeslissingen en toekennen van publieke middelen hanteren de noordelijke provincies als vuistregel dat de overheidsbijdrage voor het creëren van een extra arbeidsplaats niet meer mag bedragen dan grofweg € 100.000,- . Met de komst van de marinierskazerne is een fractie van dat bedrag gemoeid.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding en doel

Verplaatsing Marinierskazerne van Doorn naar Vlissingen

In 2012 heeft het Ministerie van Defensie¹ besloten tot herhuisvesting van de eenheden van het Korps Mariniers die momenteel nog zijn ondergebracht op de Van Braam Houckgeestkazerne (VBHKAZ) en het mobilisatiecomplex Maartensdijk. Om deze herhuisvesting mogelijk te maken wordt een nieuwe kazerne gerealiseerd in Vlissingen. De keuze voor herhuisvesting is gemaakt omdat de huidige opstallen en de inrichting van het terrein in Doorn zijn verouderd en aan renovatie toe. Omdat de huidige locatie ook na een “grootscheepse, tijdrovende en kostbare” renovatie echter te weinig ruimte biedt, heeft het Ministerie van Defensie voor uitplaatsing gekozen. De locatie voor de nieuw te realiseren Michiel Adriaanszoon de Ruyterkazerne Zeeland is het gebied tussen de Buitenhaven in Vlissingen en de dorpskern Ritthem.

Nader inzicht gewenst in economische effecten van de verplaatsing voor Vlissingen

Er is lang discussie geweest over een mogelijke verhuizing van de marinierskazerne van Doorn naar Vlissingen. Omdat aan de komst van de kazerne naar Vlissingen destijds ook allerlei eisen werden gesteld aan de verschillende overheden (waaronder de gemeente Vlissingen) en er nog onzekerheden waren over de daadwerkelijke impact van de komst van de kazerne, heeft Ecorys in 2013 de (economische) effecten die samenhangen met de komst van de kazerne in beeld gebracht. Omdat de resultaten van genoemde studie inmiddels zijn gedateerd en nieuwe ontwikkelingen rondom de verplaatsing zijn ontstaan, heeft de provincie behoefte aan een actualisatie van het eerder door Ecorys opgestelde rapport “Impact Marinierskazerne Vlissingen” uit 2013.

Vraagstelling

In deze rapportage worden de geactualiseerde ramingen gepresenteerd. De daarbij geformuleerde onderzoeksvraag luidt:

Wat is de impact van de komst van de kazerne voor de lokale en regionale economie in Zeeland?

1.2 Inkadering

Afbakening

Voor het in beeld brengen van de economische effecten van de uitplaatsing van de marinierskazerne van Doorn naar Vlissingen is het van belang om een goede afbakening te maken van de opzet en invulling van de voorgenomen plannen. Om die reden is bij aanvang van de studie in overleg met de opdrachtgever, op basis van de voorliggende stukken en op basis van de laatste informatie, bezien op welke wijze ruimtelijk en functioneel invulling wordt gegeven aan de voorliggende plannen. In hoofdstuk 2 gaan we hierop nader in.

¹ Ministerie van Defensie (31 augustus 2012), “Behoeftestelling Marinierskazerne Zeeland” (brief aan de Tweede Kamer, ref BS/2012027993), Den Haag.

Type economische effecten

De economische impact van de voorgenomen verplaatsing wordt allereerst zichtbaar via de (tijdelijke) effecten die samenhangen met de realisatie van de voorgenomen voorzieningen waaronder het bouwrijp maken en inrichten van het beoogde terrein en de bouw van de geplande gebouwen en andere opstallen. Deze tijdelijke werkgelegenheid slaat onder andere neer in de bouwnijverheid en aanverwante bedrijfssectoren. Op het moment dat de kazerne operationeel is ontstaat er allereerst (directe) werkgelegenheid op de kazerne zelf. Via levering van allerlei goederen en diensten aan de kazerne en vanwege de consumptieve bestedingen van de militairen en de werknemers bij de toeleverende bedrijven ontstaat er ook zogenaamde indirecte werkgelegenheid. Deze indirecte werkgelegenheid is geraamd op basis van een zgn. input-outputanalyse.

Informatieverzameling

Cruciaal voor het in beeld brengen van de economische impact van de komst van de Marinierskazerne naar Vlissingen is de beschikbaarheid van afdoende gegevens. Hiervoor is onder andere gebruik gemaakt van gegevens die ter beschikking zijn gesteld door de Provincie Zeeland en de Gemeente Vlissingen. Deze regio specifieke gegevens zijn vervolgens aangevuld met beschikbare algemene informatie over onder andere de structuur van de regionale economie en het bestedingsgedrag van relevante inkomensgroepen.

Belangrijke uitgangspunten

Voor een goed begrip van de uitkomsten is in het onderstaande kader een aantal belangrijke uitgangspunten op een rij gezet.

- **Effecten afgezet tegen referentiesituatie**

De plannen voor de verplaatsing van de marinierskazerne naar Vlissingen staan niet op zichzelf, maar dienen te worden afgezet tegen een situatie waarin de herinrichting niet zal plaatsvinden. In deze studie is als referentiesituatie gekeken naar het huidige gebruik (voornamelijk landbouw) en naar de situatie waarbij de marinierskazerne niet wordt uitgeplaatst en het beoogde terrein een alternatieve invulling kan krijgen als daar ook voldoende vraag naar is. Voor het besluit tot uitplaatsing waren er voor de locatie waar nu de nieuwe locatie is geprojecteerd plannen voor de ontwikkeling van een liquid bulk park als onderdeel van het zogenaamde FES-project. Genoemd project is vanwege de komst van de kazerne echter aangepast terwijl de beschikbare middelen ook anders zijn ingezet. Door deze ontwikkelingen is herbesteding tot een (havengebonden) bedrijventerrein nu niet meer aan de orde omdat deze dan geheel vanuit de markt gefinancierd moet worden. Vraag is ook of voor een dergelijke ontwikkeling ook voldoende vraag is,

- **Ruimtelijk schaalniveau**

De omvang van de effecten van een nieuwe investering wordt mede bepaald door het schaalniveau dat in beschouwing wordt genomen. De mate van additionaliteit van een voorgenomen investering neemt daarbij in de regel af naarmate een groter gebied in beschouwing wordt genomen. Bij het in kaart brengen van de effecten van de verplaatsing van de marinierskazerne zijn de effecten in beeld gebracht voor Vlissingen en de rest van Zeeland. Op het niveau van Nederland als geheel leidt uitplaatsing niet tot additionele banen. Het gaat derhalve op nationaal niveau om een herverdeling van effecten.

- **Volledige effecten treden op na volledige realisatie plannen**

De geraamde effecten treden pas op, op het moment dat de beoogde plannen volledig zijn gerealiseerd. In de periode daarvoor is sprake van een groeipad. Het verloop van het groeipad is

afhankelijk van het tempo en de fasering waarin de marinierskazerne wordt gerealiseerd. In deze rapportage vormt het moment dat de plannen volledig zijn gerealiseerd voor de raming van de structurele effecten het uitgangspunt.

1.3 Leeswijzer

- In **hoofdstuk 2** geven wij een nadere beschrijving van de nu voorliggende plannen. Daarnaast worden de plannen in breder perspectief geplaatst.
- In **hoofdstuk 3** worden de uitkomsten van de economische effectmeting gepresenteerd. Deze effecten zijn uitgedrukt in termen van bestedingen, werkgelegenheid en toegevoegde waarde. Naast te kwantificeren effecten is ook gekeken naar de bredere uitstralingseffecten.
- De conclusies worden in **hoofdstuk 4** op een rij gezet.

Het rapport wordt voorafgegaan door een **samenvatting** waarin de belangrijkste uitkomsten van de analyse worden beschreven. In de **bijlagen** zijn nadere detailleringen opgenomen.

2 Uitwerking voorgenomen plannen

2.1 Inleiding

De plannen voor de verplaatsing van de marinierskazerne van Doorn naar Vlissingen en de stand van zaken worden in dit hoofdstuk nader uitgewerkt. Na een korte beschrijving van het plangebied en de verschillende projectonderdelen worden de voorliggende plannen vervolgens in breder perspectief geplaatst.

2.2 Locatie Buitenhaven Vlissingen

Buitenhaven in Vlissingen als voorkeurslocatie

De Commissaris van de Koningin in Zeeland en de minister van Defensie hebben begin september 2011 een werkgroep ingesteld die een onderzoek heeft uitgevoerd naar de mogelijkheden voor de bouw van een marinierskazerne in de provincie Zeeland. Als onderdeel van dit onderzoek zijn zeven mogelijke gebieden gedefinieerd en onderzocht die wegens hun omvang, ligging en beschikbaarheid geschikt kunnen zijn voor een marinierskazerne. Uit de onderzochte zeven gebieden is uiteindelijk de Buitenhaven bij Vlissingen naar voren gekomen als voorkeurslocatie.

Kenmerken Buitenhaven

De keuze voor de Buitenhaven als voorkeurslocatie is door de werkgroep als volgt beargumenteerd:

- Synergie met de bestaande Marinekazerne Vlissingen en munitiecomplex Ritthem is een sterke meerwaarde.
- De Buitenhaven is goed bereikbaar zowel per auto, per openbaar vervoer als per schip.
- Ligging van de marinierskazerne aan de haven met mogelijkheid voor "roll-on/ roll-off".
- Mogelijkheden voor synergie met MBO- en HBO instellingen en het (brandweer) trainingscentrum Vlissingen in de onmiddellijke omgeving.
- Ligging van de marinierskazerne direct tegen het stedelijke gebied van Vlissingen.

De Buitenhaven maakt deel uit van het stadshavengebied waarvan oudsher de havenactiviteiten waren geconcentreerd. Met de ontwikkeling van het Sloegebied en het verplaatsen en/of verdwijnen van een aantal bedrijven, is het gebied rondom de Buitenhaven minder intensief gebruikt. Met de komst van de marinierskazerne krijgt het gebied een nieuwe impuls.

Figuur 2.1 Luchtfoto met locatie MARKAZ ten opzichte van Vlissingen

Bron: Ministerie van Defensie (2017), Ambitiedocument MARKAZ Vlissingen (versie 1.4)

2.3 Opzet en invulling Marinierskazerne

Het terrein

De beoogde terrein voor de realisatie van de nieuwe kazerne is ingetekend op de luchtfoto in figuur 2.2. Het totale gebied heeft een oppervlakte van circa 65 hectare, hetgeen voldoende is om de beoogde functies te kunnen accommoderen en ruimte over te houden voor nieuwe ontwikkelingsmogelijkheden. De kazerne zal straks plaats bieden aan het mariniers trainingscommando, twee mariniersbataljons inclusief de bijbehorende ondersteunende capaciteit en de organieke uitrusting (Ministerie van Defensie 2012, p.3)

Figuur 2.2 Contouren van het terrein voor de marinierskazerne Vlissingen

(1) locatie MARKAZ (gedeeltelijk), (2) Marinekazerne Vlissingen, (3) voormalig OLAU terrein, (4) Mobilisatiecomplex, (5) Buitenhaven, (6) Vesta Terminal Flu)shing, (7) brandweeroefencentrum, (8) dorpskern Ritthem.

Bron: Ministerie van Defensie (2017), Ambitiedocument MARKAZ Vlissingen (versie 1.4)

Gebruik

De buitenhaven beschikt over optimale water- en weginfrastructuur en over een spoorverbinding. Aan de Buitenhaven ligt nog het restant van de autoveerverbinding tussen Vlissingen en Sheerness. De roll-on/roll-off faciliteiten (steigers, opstelruimte en toe leidende weg) zijn nog (deels) aanwezig en kunnen indien door Defensie en/of consortium gewenst worden ingezet ten behoeve van de kazerne.

Defensie heeft al enkele complexen in gebruik in de directe omgeving. Zo ligt in de noordoosthoek van de Buitenhaven de Marinekazerne Vlissingen met in totaal 300 bedden die per 1 april 2018 is gesloten. Daarnaast is er het MOB complex dat thans eveneens niet meer wordt gebruikt. Het munitiecomplex Ritthem ligt op enkele kilometers afstand van de buitenhaven en telt in totaal 10 hectare.

Eigendomssituatie

De grond van de locatie voor de geplande voorzieningen is in bezit van meerdere partijen. Het binnendijkse terreindeel is voor een deel in eigendom van Defensie en voor een deel in erfpacht van de Provincie. De erfpacht met de Provincie is ingegaan op 1 januari 2016. Het buitendijkse terreindeel is in erfpacht verkregen van Zeeland Seaports per 15 september 2015.

Benodigde infrastructuur en vastgoed

Om de beoogde functie en invulling van de marinierskazerne te kunnen accommoderen wordt in het gepubliceerde Ambitiedocument van het Ministerie van Defensie (2017) uitgegaan van een totaal bebouwd oppervlakte van circa 100.000 m², oftewel circa een zesde van het totale beschikbare terrein. In genoemd Ambitiedocument is eveneens een globaal huisvestingsprogramma opgenomen dat bestaat uit:

- Faciliteiten voor boord- en walplaatsers: verblijfsaccommodaties, geneeskundig centrum en parkeergelegenheid voor civiele voertuigen.
- Bureauwerkplekken: vaste en flexibele werkplekken.
- Faciliteiten voor gereedstellingsactiviteiten: waaronder sportfaciliteiten, les- en simulatorfaciliteiten en schermenschietbanen.
- Op- en overslagfaciliteiten: waaronder wapenopslag, opslag voor goederen, een milieuplein, havenfaciliteiten voor kleine vaartuigen met stallingsmogelijkheden en een plaats om containers te laden en lossen.
- Stalling en onderhoud: opslag verbindingsmiddelen, garagewerkplaats, stalling voor rupsvoertuigen, een parkeerplaats voor andere militaire voertuigen en een afsputplaats.
- Diverse kazernefaciliteiten zoals wacht- en portierfaciliteit, brandstofpomp, exercitietrein, een monument voor gevallen mariniers, een helikopterlandingsplaats.
- Inrichting van de buitenruimte.

Stadium planvorming

Uitgaande van de huidige planning is oplevering van de kazerne in Vlissingen voorzien in het jaar 2022. Om de bouw mogelijk te maken is door Gedeputeerde Staten samen met de gemeente Vlissingen een provinciaal inpassingsplan (bestemmingsplan) opgesteld voor het binnendijks deelgebied. Dit plan is per februari 2015 onherroepelijk geworden.

Om de kazerne te realiseren hebben het Ministerie van Defensie en het Rijksvastgoedbedrijf het voornemen om een geïntegreerd contract voor de nieuw te realiseren kazerne inclusief huisvestingsdiensten aan te besteden voor een periode van 25 jaar. Daarbij is het voornemen om met een geschikte marktpartij een overeenkomst te sluiten voor het ontwerp, de bouw, de financiering, het onderhoud en een deel van de facilitaire dienstverlening. Om tot genoemde overeenkomst te komen is op 1 juni 2017 bekend gemaakt dat het Rijksvastgoedbedrijf in dialoog

gaat met drie concurrerende consortia die de nieuwe kazerne willen ontwerpen, bouwen en vervolgens 25 jaar in onderhoud en beheer willen nemen.

In een separaat traject worden de bouwvoorbereidende werkzaamheden voor het projectgebied aanbesteed. De bouwvoorbereidende werkzaamheden betekenen voor dit project: vrij van milieukundige verontreinigen en vrij van CE (Conventionele Explosieven) in de aangewezen gebieden². De aankondiging hiervoor is op 20 februari 2018 op Tendermed geplaatst maar vooralsnog is de gunning aangehouden en is de standhoudingstermijn door inschrijvers tot 1-10-2018 verlengd.

2.4 Uitkomsten in breder perspectief

Economie Vlissingen van oudsher op industrie en logistiek gericht

De komst van de marinierskazerne zorgt voor een nieuwe impuls voor de Buitenhaven. Via de aankoop van goederen en diensten en vanwege consumptieve bestedingen, profiteren zowel bedrijven in Vlissingen, als ook bedrijven elders in de regio. De economische impuls die met de komst van de marinierskazerne wordt gegenereerd, is goed voor de economie van Vlissingen en maakt de regionale economie sterker. In het nieuwe coalitieakkoord "Samen zijn we Vlissingen is dit ook als zodanig verwoord.

Komst kazerne draagt bij aan innovatie ondernemersklimaat

De Economische Agenda Vlissingen 2014 – 2017' van de gemeente Vlissingen worden de economische kansen, prioriteiten en ambities in de gemeente verwoord. In deze agenda is innovatie een belangrijks sleutelbegrip dat met alle thema's in de agenda is verweven. De komst van de marinierskazerne wordt daarbij gezien als kans om innovatie verder te stimuleren.

Vergroting van het arbeidspotentieel

Met de marinierskazerne zijn in directe zin circa 1800 arbeidsplaatsen gemoeid. Omdat werknemers van Defensie die zich in Vlissingen of in de omliggende regio vestigingen niet allemaal alleen komen, maar vaak ook een partner of gezin meenemen, zal het arbeidspotentieel waaruit geput kan worden voor het gebied eveneens toenemen. Dat is gunstig voor de bedrijfstakken die vanwege de aantrekkende economie en structuurwijzigingen steeds meer met een tekort aan personeel worden geconfronteerd.

² <https://www.rijksvastgoedbedrijf.nl/vastgoed/projecten-in-aanbesteding/vlissingen-marinekazerne>

3 Economische effecten

3.1 Type effecten

De realisatie en openstelling van de marinierskazerne leidt tot verschillende typen economische effecten: gedurende de aanlegfase zal tijdelijke werkgelegenheid ontstaan bij met name de bouwnijverheid en allerlei aanverwante sectoren. Veel belangrijker zijn echter de economische effecten die optreden op het moment dat de plannen daadwerkelijk zijn gerealiseerd. Deze zijn immers min of meer permanent van aard en leveren een structurele bijdrage aan de (regionale) economie. Deze effecten kunnen nader worden onderscheiden in:

- Directe effecten waartoe de werkgelegenheid behoort die op de marinierskazerne zelf wordt gecreëerd.
- Indirecte effecten bij toeleveranciers van allerlei goederen en diensten aan de marinierskazerne. Denk in dit geval bijvoorbeeld aan het onderhoud van de gebouwen of de bevoorrading van de kantines.
- Geïnduceerde effecten als gevolg van de consumptieve bestedingen van de werknemers van de kazerne en de toeleverende bedrijven
- Uitstralingseffecten waaronder effecten op de woningmarkt, bijdrage aan een breder aanbod van voorzieningen en mogelijk koppelingen met onderwijs (denk aan onderhoud en techniek, leerwerkplekken, MBO, etc.)

In de volgende paragrafen worden de verschillende economische effecten nader uitgewerkt.

3.2 Tijdelijke effecten

Benodigde investeringen maatgevend voor omvang tijdelijke effecten

Gedurende de realisatiefase van de marinierskazerne ontstaat tijdelijke werkgelegenheid bij met name de bouwnijverheid en allerlei aanverwante sectoren. Maatgevend voor de omvang van deze tijdelijke effecten is de uiteindelijke aanneemsom. Investeringen die betrekking hebben op de aankoop van bestaande opstallen en eventuele grondverwerving leiden niet rechtstreeks tot een impuls voor de lokale economie, maar zorgen alleen voor een overdracht van de huidige naar de nieuwe eigenaren van het gebied.

Totale investeringen (exclusief grondverwerving) € 150 tot € 200 miljoen

In de brief van de minister aan de Tweede Kamer (datum 31 augustus 2012) wordt aangegeven dat de "totale investeringsuitgaven voor de nieuwe marinierskazerne vallen in de bandbreedte van € 100 tot € 250 miljoen (prijspeil 2012, inclusief 21 procent Btw)". Op basis van de laatst bekende inzichten wordt thans uitgegaan van een (eenmalig) investeringsbedrag van tot € 150 tot € 200 miljoen.

Uitgangspunt voor het ministerie van Defensie voor de realisatie van de marinierskazerne is dat de gronden die in eigendom zijn van de overheden om niet ter beschikking worden gesteld. Voor de raming van de economische effecten zijn de kosten voor grondverwerving echter sowieso niet relevant omdat deze het karakter hebben van een inkomensoverdracht.

Tijdelijke economische effecten

Op basis van de geraamde investeringsimpuls en een indicatieve toedeling naar sectoren, kan de tijdelijke directe werkgelegenheid gedurende de realisatiefase worden geraamd op 730 tot 970 volledige arbeidsjaren. Indien tevens rekening wordt gehouden met de effecten bij toeleverende bedrijven en diensten neemt de tijdelijke werkgelegenheid voor Nederland als geheel toe tot 1.300 à 1.730 arbeidsjaren.

Tabel 3.2 Tijdelijke werkgelegenheid in Nederland vanwege realisatie marinierskazerne

	Werkgelegenheid (arbeidsjaren)	
	Min	Max
Directe werkgelegenheid	730	970
Indirecte werkgelegenheid	570	760
Totale werkgelegenheid	1.300	1.730

De mate waarin bedrijven uit de regio hiervan profiteren zal sterk afhangen van het gevoerde aanbestedingsbeleid en de mate waarin het lokale en regionale bedrijfsleven wordt ingeschakeld voor uitvoering van de benodigde werkzaamheden om de marinierskazerne te realiseren. Onderstaande tabel laat indicatief zien hoe het tijdelijke effect eruit ziet indien het aandeel van het Zeeuwse bedrijfsleven in de totale aanneemsom respectievelijk 25%, 50% en 75% bedraagt.

Tabel 3.3 Tijdelijke werkgelegenheid in Zeeland uitgaande van een indicatief aandeel van het lokale/ regionale bedrijfsleven in de totale aanneemsom

	Aandeel Zeeuwsbedrijfsleven in aanneemsom					
	25%		50%		75%	
	Min	Max	Min	Max	Min	Max
Directe werkgelegenheid	185	245	370	490	550	730
Indirecte werkgelegenheid	70	90	140	180	210	280
Totale werkgelegenheid	255	335	510	670	760	1.010

3.3 Structurele bijdrage aan de economie

Belangrijker dan de tijdelijke werkgelegenheid is de structurele werkgelegenheid die wordt gecreëerd op het moment dat de marinierskazerne volgens de nu voorliggende plannen wordt gerealiseerd en operationeel zal zijn. Zoals in de inleiding al aangegeven maken we hierbij een onderscheid in directe effecten die op de marinierskazerne zelf worden gecreëerd, indirecte effecten bij toeleveranciers van allerlei goederen en diensten aan de marinierskazerne, geïnduceerde effecten als gevolg van de consumptieve bestedingen van de werknemers van de kazerne en de toeleverende bedrijven en (voor zover relevant) de bredere uitstralingseffecten.

3.3.1 Directe effecten Marinierskazerne

De komst van de marinierskazerne zorgt voor een flinke werkgelegenheidsimpuls ter plaatse. Uitgaande van de brief van het Ministerie van Defensie aan de Tweede Kamer (d.d. 31 augustus 2012) gaat het om een personele omvang van in totaal circa 1.780 fte's. Van dit totaal is 7% officier, 21% onderofficier en 72% korporaals/manschappen. In het Ambitiedocument (Ministerie van Defensie, 2017) wordt van een vergelijkbaar aantal personeelsleden (1.800 fte's) uitgegaan. De werkzaamheden van de marinierseenheden worden uitgevoerd op en vanuit de kazerne. Ongeveer de helft van het jaar (28 weken) worden de oefeningen en trainingen in Nederland gehouden, ongeveer 18 weken wordt in het buitenland geoefend en getraind, terwijl 6 weken per jaar zijn gereserveerd voor (vakantie)verlof.

Tabel 3.4 Directe werkgelegenheid marinierskazerne Vlissingen naar type (% en fte's)

	Werkgelegenheid (arbeidsjaren)	
	Aandeel (%) ^{a)}	Absoluut (fte's) ^{b)}
Officieren	7%	125
Onderofficieren	21%	375
Korporaals/ manschappen	72%	1.280
Totaal	100%	1.780

Bron: a) Ministerie van Defensie/ Provincie Zeeland (2012), b) Ministerie van Defensie (2012),

3.3.2 Indirecte effecten bij toeleverende bedrijven en diensten

De komst van de marinierskazerne zorgt ook voor indirecte werkgelegenheid vanwege de inkoop van goederen en diensten ter plaatse. Voor Nederland als geheel bedraagt deze indirecte werkgelegenheid circa 560 fte's. Om deze indirecte effecten te kunnen bepalen is uitgegaan van een gecombineerde multiplier³ van een aantal sectoren (o.a. reparatie, opslag, vervoer en communicatie) die qua type activiteit enigszins vergelijkbaar zijn met die van de marinierskazerne. De gepresenteerde ramingen zijn derhalve een benadering.

Tabel 3.5 Totale werkgelegenheid marinierskazerne Vlissingen

	Werkgelegenheid (fte's)
Directe werkgelegenheid	1.780
Indirecte werkgelegenheid Zeeland	290
Indirecte werkgelegenheid Overig Nederland	270
Totale werkgelegenheid	2.340

3.3.3 Geïnduceerde effecten vanwege consumptieve bestedingen

Naast effecten bij toeleverende bedrijven en diensten ontstaan ook indirecte effecten vanwege de consumptieve bestedingen van de werknemers bij defensie en de werknemers bij de toeleverende bedrijven en diensten. Om deze effecten te bepalen is onder andere gekeken naar de loonsom van het defensiepersoneel. Uitgaande van de genoemde totale werkgelegenheid, de genoemde verdeling naar type werknemer en de actuele salarisschalen (per 1 januari 2018) ramen wij de totale loonsom voor het defensiepersoneel op circa €46 miljoen per jaar. Ervan uitgaande dat het aandeel boordslapers⁴ uiteindelijk 40% zal bedragen (in de huidige situatie is dit bijna 30%), resteert van genoemd bedrag voor de lokale en regionale economie in Zeeland circa €28 miljoen. Genoemd percentage van 40% zal zeker in de eerste jaren veel hoger liggen waardoor de bijdrage aan de lokale en regionale economie in Zeeland zeker in het begin lager zal uitkomen. Niet alle medewerkers zullen immers meteen verhuizen naar de nieuwe locatie. Met de instroom van nieuw personeel zal dit aandeel naar verwachting langzaam dalen omdat nieuwe werknemers bewust voor Vlissingen kiezen en het recruitersgebied ook langzaam zal verschuiven.

Voor het bepalen van de werkgelegenheid die het gevolg is van genoemd bedrag dient verder nog rekening te worden gehouden met het aandeel van de consumptieve bestedingen in het totale huishoudinkomen en de koopkrachtbinding. Navolgende tabel toont het resultaat in termen van werkgelegenheid.

³ Vermenigvuldigingsfactor die de mate van doorwerking of uitstraling weergeeft. Een multiplier van bijvoorbeeld 1,5 geeft aan dat er behalve het oorspronkelijke directe effect ter grootte van 1, nog een additioneel indirect effect van 0,5 optreedt.

⁴ Boordslapers zijn werknemers van Defensie die doordeweeks op de kazerne overnachten, maar elders hun officiële woonadres hebben.

Tabel 3.6 Geïnduceerde werkgelegenheid vanwege consumptieve bestedingen

	Werkgelegenheid (fte's)
Directe werkgelegenheid	160
Indirecte werkgelegenheid Zeeland	25
Totale werkgelegenheid	185

3.3.4 Bredere uitstralingseffecten

Naast de al genoemde effecten zorgt de komst van de marinierskazerne ook voor allerlei andere effecten die echter minder goed in "harde waarden" zijn uit te drukken. Om toch een zo volledig mogelijk beeld te geven, zetten we deze zogenaamde uitstralingseffecten hier op een rij. Relevant zijn onder andere de verdere uitbreidingsmogelijkheden van activiteiten, de bijdrage van de kazerne en daarmee verband houdende activiteiten aan onderwijs en opleiding, effecten op de woningmarkt, en de bijdrage van de kazerne aan de instandhouding van commerciële en andere voorzieningen en het effect daarvan op de leefbaarheid.

a) Locatie biedt nog uitbreidingsmogelijkheden

Het beschikbare terrein in de Buitenhaven is voldoende om de komst van de marinierskazerne en de daarbij behorende voorzieningen te kunnen accommoderen. Als dat in een later stadium wenselijk is, zijn er ter plaatse nog mogelijkheden om de activiteiten uit te breiden. Omdat de nieuwe kazerne volgens de laatste inzichten en wensen zal worden gebouwd, heeft de locatie Vlissingen een voordeel ten opzichte van mogelijk concurrerende locaties.

Daarbij komt dat defensie ook een (potentiele) afnemer is van materieel. Vlissingen heeft op het gebied van productie van defensiematerieel een lange traditie. Denk in dit geval bijvoorbeeld aan de marinewerf (nu Damen Schelde Naval Shipbuilding) waar al sinds het begin van de vorige eeuw defensie materieel wordt geproduceerd. De huidige werf van Damen is gespecialiseerd in de bouw van grotere vaartuigen voor marine- en patrouilledoeleinden voor (semi-)overheden in de gehele wereld. Met de komst van de marinierskazerne wordt het defensiecluster in Vlissingen en omgeving versterkt en kunnen er verdere synergie-effecten ontstaan.

b) Bijdrage kazerne aan versterking onderwijs

Binnen de industrie, maar ook daarmee verband houdende sectoren, is altijd veel vraag naar technisch personeel. Vanwege de verslechterde economie was de vraag naar technisch personeel tijdelijk minder, maar met het aantrekken van de economie is ook de vraag naar personeel weer fors gestegen. Daarbij komt dat door de vergrijzing veel technisch geschoold personeel de arbeidsmarkt verlaat, waardoor de komende jaren automatisch meer vraag ontstaat naar technisch personeel. Hierdoor dreigt, ondanks alle inspanningen van zowel de overheid als het bedrijfsleven, binnen enkele jaren een flink tekort aan technici met een lagere of middelbare opleiding. Vanwege vergrijzing moet juist deze categorie vervangen worden. Dat geldt ook voor technisch personeel in de regio.

Met de komst van de marinierskazerne ontstaan er nieuwe mogelijkheden om techniek (voor nieuwe groepen) aantrekkelijk te maken en op die manier een bijdrage te leveren aan het beter laten aansluiten van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt. De marinierskazerne heeft immers zelf voortdurend behoefte aan de instroom van nieuw (technisch) personeel waardoor de kazerne kan dienen als plek waar (MBO'ers, HBO'ers, maar ook via leerwerkplekken) kennis en praktijkervaring

kan worden opgedaan. Dat is goed voor defensie, maar ook voor andere bedrijven in de regio die baat hebben bij een zo breed en goed mogelijk opgeleid (technisch) arbeidsmarktpotentieel.

c) Effecten op de woningmarkt

De marinierskazerne zorgt voor de nodige nieuwe werkgelegenheid in de regio. Aanvankelijk zal veel van het personeel nog overkomen van de huidige locatie in Doorn waardoor het percentage boordslapers (met 90%) aanvankelijk nog hoog zal zijn. Defensie verwacht echter dat dit percentage na verloop van tijd zal dalen door de instroom van nieuw personeel dat zich in de regio zal gaan vestigen. De instroom van personeel geeft een impuls aan de lokale en regionale woningmarkt.

d) Bijdrage kazerne aan draagvlak instandhouding voorzieningen

Met de instroom van nieuw personeel wordt de koopkracht in Vlissingen en regio vergroot. Dit effect is weliswaar al verdisconteerd in termen van werkgelegenheid, maar met de toename van de koopkracht worden ook voorzieningen in stand gehouden die zonder de komst van de kazerne een geringer of geen bestaansrecht zouden hebben. Dit zorgt voor de huidige inwoners van Vlissingen voor een toename van het aanbod. Meer keuzevrijheid voor de consument wordt doorgaans als positief gewaardeerd.

e) Effecten op de leefbaarheid.

De effecten op de woningmarkt en koopkrachttoename werken vervolgens ook door in een verbetering van de leefbaarheid. In Vlissingen is momenteel sprake van een naar verhouding hoge leegstand in het winkelbestand en als deze kan worden teruggedrongen is dat goed voor het straatbeeld en daarmee voor de aantrekkelijkheid van het centrumgebied. Hetzelfde geldt voor de woningmarkt. De verwachte impuls voor de woningmarkt is goed voor de huidige eigenaar die graag wil verhuizen, maar ook voor het behoud van de vastgoedwaarden in algemene zin waardoor er meer overblijft om te investeren in onder andere het behoud en de verbetering van de leefomgeving.

3.4 Vergelijking met de referentiesituatie

Om een goed beeld van de impact van de vestiging van de marinierskazerne in Vlissingen te krijgen, is het wenselijk om een vergelijking te maken met de situatie dat de kazerne er uiteindelijk niet komt. Ook in dat geval is immers sprake van een zekere economische impact. Om deze vergelijking te kunnen maken kijken we hier naar het huidige overwegend agrarisch grondgebruik en naar een eventuele alternatieve aanwending van de noodzakelijke gronden voor de marinierskazerne.

Huidige gebruik

De beoogde locatie in de Buitenhaven heeft momenteel een overwegend agrarische functie. Met de komst van de kazerne zal het agrarische gebruik hoe dan ook verdwijnen. Vanwege het extensieve karakter van het huidige agrarische gebruik is de economische impact daarvan voor Vlissingen en omgeving echter beperkt. Rekening houdend met het noodzakelijke areaal gaat het om hooguit enkele arbeidsplaatsen. Dit verlies staat in geen verhouding tot het aantal banen dat met de komst van de marinierskazerne wordt gegenereerd. Daarbij komt dat de huidige eigenaren (voor zover nog niet in eigendom van de overheid) via de aankoop van de grond ook volledig worden gecompenseerd. Deze inkomsten kunnen worden gebruikt om de agrarische bedrijfsvoering elders voort te zetten.

Alternatieve aanwending voor havenactiviteiten op korte en middellange termijn niet aan de orde

Het oorspronkelijk idee vanuit FES voor de beoogde locatie voor de marinierskazerne was een havengerelateerde activiteit met een kapitaalsintensief en arbeidsextensief karakter. Genoemd FES project is vanwege de komst van de kazerne echter aangepast terwijl de beschikbare middelen ook anders zijn ingezet. Door deze ontwikkelingen is herbesteding tot een (havengebonden) bedrijventerrein nu niet meer aan de orde omdat deze dan geheel vanuit de markt gefinancierd moet worden. Vraag is ook of voor een dergelijke ontwikkeling ook voldoende vraag is,

4 Conclusies

1) *Economische impact verplaatsing marinierskazerne gedurende realisatiefase*

De economische impact van de verplaatsing van de marinierskazerne naar Vlissingen wordt allereerst zichtbaar via de (tijdelijke) effecten die samenhangen met de realisatie van de voorgenomen voorzieningen waaronder het bouwrijp maken en inrichten van het beoogde terrein en de bouw van de geplande gebouwen en andere opstallen. Deze tijdelijke werkgelegenheid slaat onder andere neer in de bouwnijverheid en aanverwante bedrijfssectoren. Op basis van de geraamde investeringsimpuls en een indicatieve toedeling naar sectoren, is de tijdelijke directe werkgelegenheid gedurende de realisatiefase geraamd op 730 tot 970 volledige arbeidsjaren. Indien tevens rekening wordt gehouden met de effecten bij toeleverende bedrijven en diensten neemt de tijdelijke werkgelegenheid voor Nederland als geheel toe tot 1.300 tot 1.730 arbeidsjaren. De mate waarin bedrijven uit de regio hiervan profiteren zal sterk afhangen van het gevoerde aanbestedingsbeleid en de mate waarin het lokale en regionale bedrijfsleven wordt ingeschakeld voor uitvoering van de benodigde werkzaamheden om de marinierskazerne te realiseren.

2) *Structurele werkgelegenheid voor Zeeland 2.255 banen*

Veel belangrijker zijn echter de economische effecten die optreden op het moment dat de plannen daadwerkelijk zijn gerealiseerd. Deze zijn immers min of meer permanent van aard en leveren een structurele bijdrage aan de (regionale) economie. Van belang hierbij is allereerst de (directe) werkgelegenheid op de kazerne zelf. Uitgaande van de brief van het ministerie van Defensie aan de Tweede Kamer (d.d. 31 augustus 2012) gaat het om een personele omvang van in totaal circa 1.780 fte's. In het Ambitiedocument (Ministerie van Defensie, 2017) wordt van een vergelijkbaar aantal personeelsleden (1.800 fte's) uitgegaan.

Via levering van allerlei goederen en diensten aan de kazerne en vanwege de consumptieve bestedingen van de militairen en de werknemers bij de toeleverende bedrijven ontstaat er ook zogenaamde indirecte werkgelegenheid. Om deze effecten te bepalen is onder andere gekeken naar de loonsom van het defensiepersoneel (circa € 46 miljoen per jaar) en het aandeel boordslapers. Ervan uitgaande dat het aandeel boordslapers uiteindelijk 40% zal bedragen (in de huidige situatie is dit bijna 30%), resteert van genoemd bedrag voor de lokale en regionale economie in Zeeland circa € 28 miljoen. Deze indirecte werkgelegenheid voor Zeeland is geraamd op 290 fte's. Als gevolg van consumptieve bestedingen komen daar nog eens 185 banen in Zeeland bij. De totale werkgelegenheid van de marinierskazerne komt hiermee voor Zeeland structureel uit op 2.255 banen.

3) *Bredere uitstralingseffecten zijn divers*

Naast de al genoemde effecten zorgt de komst van de marinierskazerne ook voor allerlei andere effecten die echter minder goed in "harde waarden" zijn uit te drukken. Relevant zijn onder andere: de verdere uitbreidingsmogelijkheden vanwege de aanwezige ruimte, de bijdrage van de kazerne en daarmee verband houdende activiteiten aan onderwijs en opleiding (denk bijvoorbeeld aan MBO en aan leerwerkplekken), effecten op de woningmarkt (meer vraag leidt tot meer transacties en behoud van vastgoedwaarden), en de bijdrage van de kazerne aan de instandhouding van commerciële en andere voorzieningen en het effect daarvan op de leefbaarheid.

4) *Werkgelegenheid in huidige situatie en bij alternatieve aanwending beperkt*

Om een goed beeld van de impact van de vestiging van de marinierskazerne in Vlissingen te krijgen, is tenslotte een vergelijking gemaakt met de situatie dat de kazerne er uiteindelijk niet komt. Ook in dat geval is immers sprake van een zekere economische impact. Daarbij is het denkbaar dat het huidige (overwegend agrarisch) grondgebruik blijft gehandhaafd, maar kan ook worden gedacht aan een alternatieve aanwending van de grond in de vorm van een bestemming als bedrijventerrein. Dit is zeker op de korte en de middellange termijn echter niet aan de orde.

Geraadpleegde bronnen

Literatuur

CBS (2018), *Nationale Rekeningen 2017*, Den Haag/ Heerlen.

Gemeente Vlissingen (2012), *Marinierskazerne: Stand van zaken. Presentatie 6 december 2012*. Vlissingen.

Gemeente Vlissingen (2014), *De Economische Agenda Vlissingen 2014 – 2017*. Vlissingen.

Gemeente Vlissingen (2018), **Coalitieakkoord 2018-2022: Samen zijn we Vlissingen**. Vlissingen.

H. ter Beek & Jaap Boer (2012), *Vlissingen economisch bekeken: wat doen we , wat werkt en is het doelmatig (studie in opdracht van Rekenkamercommissie Vlissingen)*, Amsterdam.

Kamer van Koophandel Zuidwest-Nederland (2009), *Gemeente Vlissingen in beeld 2009: Sociaal-economische analyse van de gemeente Vlissingen*, Middelburg/Breda.

Metrum (2012), *Toelichting bouwrijp maken gronden Marinierskazerne*, Nijmegen/ Utrecht.

Ministerie van Defensie/ Provincie Zeeland (2012), *Marinierskazerne Zeeland: rapport van een gezamenlijke werkgroep ingesteld door de Commissaris van de Koningin in de provincie Zeeland en de minister van Defensie (versie 1 maart 2012)*, Den Haag/ Middelburg.

Ministerie van Defensie (2012), *Behoeftestelling Marinierskazerne Zeeland, Brief aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, d.d. 31 augustus 2012*, Den Haag,

Ministerie van Defensie (2017), *Ambitiedocument MARKAZ Vlissingen | versie 1.4 | februari 2017* Den Haag.

Rebel (2010), *Projectvoorstel Stadshavens Vlissingen. Rapportage ten behoeve van aanvraag FES-middelen in het kader van herstructurering bedrijventerreinen*. Rotterdam.

Internet

www.vlissingen.nl

<https://www.rijksvastgoedbedrijf.nl/vastgoed/projecten-in-aanbesteding/vlissingen-marinekazerne>

Bijlagen

Bijlage 1 Begrippenlijst

Afschrijvingen	De berekende waardevermindering van vaste activa (zoals machines, gebouwen, software en andere duurzame productiemiddelen) die worden ingezet in het productieproces, voor zover die vermindering het gevolg is van normale technische slijtage, economische veroudering of verzekerbare schade.
Arbeidsinkomensquote	Het aandeel van de lonen in de toegevoegde waarde in een economie. Het verloop van de arbeidsinkomensquote is een indicator voor de ontwikkeling van de winstgevendheid van bedrijven; een stijging van de arbeidsinkomensquote duidt op een lagere winstgevendheid.
Arbeidsjaar	De gemiddelde contractuele arbeidsduur van een voltijdsbaan van werknemers op jaarbasis.
Basisprijzen	Wordt gebruikt als waardering voor de toegevoegde waarde. De waardering tegen basisprijzen gaat uit van de prijs die de producent uiteindelijk overhoudt, dus exclusief handels- en vervoersmarges van derden en exclusief het saldo van productgebonden belastingen en productgebonden subsidies.
Belastingen	Door de overheid opgelegde, verplichte heffingen, zonder een direct aanwijsbare tegenprestatie, die dienen ter dekking van overheidsuitgaven.
Beroepsbevolking	Alle personen van 15-64 jaar die tenminste twaalf uur per week werken of actief dergelijk werk zoeken.
Binnenlands product	Het totale inkomen dat door middel van productie in Nederland is gevormd. Het is daarmee gelijk aan de som van de toegevoegde waarden van alle bedrijfstakken. Wordt meestal bruto gebruikt en uitgedrukt in marktprijzen.
Bruto productiewaarde	De marktwaarde van de afgezette goederen en diensten, vermeerderd met de waarde van de goederen die aan de voorraad zijn toegevoegd.
Bruto toegevoegde waarde	Toegevoegde waarde inclusief afschrijvingen.
Consumptieve bestedingen	De goederen en diensten die gebruikt worden voor rechtstreekse bevrediging van individuele of collectieve behoeften
Geregistreerde werkloosheid	Mensen zonder werk (of met werk van minder dan twaalf uur per week) die bij een arbeidsbureau staan ingeschreven en direct beschikbaar zijn voor een baan van minstens twaalf uur per week.

Marktprijzen	De waardering tegen marktprijzen is de prijs die de afnemer betaalt, dus inclusief handels- en vervoersmarges en de belastingen op productie en invoer, en exclusief de subsidies op productie en invoer. Wordt vooral gebruikt als waardering voor de toegevoegde waarde en het binnenlands product.
Multiplier	Vermenigvuldigingsfactor die de mate van doorwerking of uitstraling weergeeft. Een multiplier van bijvoorbeeld 1,5 geeft aan dat er behalve het oorspronkelijke directe effect ter grootte van 1, nog een additioneel indirect effect van 0,5 optreedt.
Nationaal inkomen	Alle inkomens die Nederlandse ingezetenen ontvangen op grond van hun deelname aan een (binnen- of buitenlands) productieproces, dan wel op grond van hun bezit van vermogenstitels, obligaties, leningen en spaartegoeden. Deze inkomens omvatten, onder andere, de beloning van werknemers, belastingen en subsidies op productie en invoer, rente, dividenden en niet-uitgekeerde winsten. Is gelijk aan de som van de primaire inkomens van alle sectoren. Het kan ook worden berekend als het binnenlands product plus de per saldo uit het buitenland ontvangen lonen, rente, dividenden etc. Dit wordt uitgedrukt in marktprijzen.
Nationaal product	De totale toegevoegde waarde die in Nederland wordt voortgebracht, plus de per saldo uit het buitenland ontvangen primaire inkomens. Is in waarde gelijk aan het nationaal inkomen. De reële verandering ervan is exclusief de invloed van de ruilvoetverandering, dit in tegenstelling tot de reële verandering van het nationaal inkomen.
Productiewaarde	De marktwaarde van de afgezette goederen en diensten, vermeerderd met de waarde van de goederen die aan de voorraad zijn toegevoegd.

Bijlage 2 Toelichting Input-Output analyse

Wat is een input output tabel?

Een input output tabel geeft een gedetailleerde beschrijving van de goederen en dienstenstromen in een regio of land welke verband houden met het productieproces. Door zijn vorm kan een input output tabel zowel horizontaal als verticaal worden gelezen. Op de regels van de tabel wordt namelijk een overzicht gegeven van de goederen en dienstenstromen vanuit de onderscheiden sectoren ("output"), terwijl de kolommen inzicht geven in de goederen en dienstenstromen naar de sectoren ("input").

De output of afzet van elke sector omvat de intermediaire leveringen (tussenproducten van sector naar sector) en de finale leveringen (uitvoer, consumptie, investeringen en voorraadvorming). De input of kostenzijde omvat de door andere sectoren geleverde intermediaire goederen en de primaire kosten (invoer, afschrijvingen, indirecte belastingen minus subsidies, lonen en salarissen en overig inkomen). Aldus verschaft de input output tabel voor de economische sectoren van het gebied waarop de tabel betrekking heeft, een volledig overzicht van de afzet en kostenstructuur.

Uitwerking van een voorbeeld

Ter verduidelijking van het voorgaande is hieronder een fictieve regionale I/O tabel weergegeven.

Voorbeeld IO-tabel

Sectoren	(1) leveringen aan				(2) Totaal intermediair	(3) Finale levering	(4) Productie Totaal
	a	b	c	d			
(1) Levering van a	10	12	14	7	43	57	100
	8	9	0	3	20	30	50
b	3	4	10	9	26	14	40
	2	1	10	1	14	31	45
c	23	26	34	20	103	132	235
d							
(2) Subtotaal							
(3) Invoer	27	14	0	15	56		
(4) Toegevoegde waarde	50	10	6	10	76		
(5) Totale productie	100	50	40	45	235		

De leveringen van een sector in de regio bestaan uit de leveringen aan sectoren a t/m d in dezelfde regio ofwel de intermediaire leveringen (kolom (1)) en leveringen aan de finale vraag in de regio en daarbuiten (kolom (3)). De intermediaire leveringen zijn die leveringen die in de toegeleverde sector mede als input dienen voor de voortbrenging van het eindproduct. Zo levert bijvoorbeeld sector a 10 eenheden aan zichzelf (de interne leveringen), 12 eenheden aan b, 14 aan c en tot slot 7 eenheden aan sector d. Het totaal van de intermediaire leveringen van sector a bedraagt 43 (kolom (2)).

De finale leveringen (kolom (3)) zijn die goederen en diensten die het eindproduct vormen van het totale productieproces per sector. De finale leveringen kunnen bestaan uit:

- Consumptiegoederen voor de gezinshuishoudingen in de regio;
- Investeringsgoederen voor de bedrijven in de regio;
- Export, onderverdeeld in export naar overig Nederland en het buitenland;
- Goederen, geleverd aan de overheid in de regio;
- En tot slot kunnen er mutaties in de voorraadvorming plaatsvinden.

De totale productie van een sector (kolom (4)) bestaat dan uit het totaal van de intermediaire en de finale leveringen. De kostenstructuur van een sector, weergegeven door de kolommen van de sectoren, bestaat uit:

- De leveringen van grondstoffen en halffabricaten door de sectoren in de regio, hieronder zijn eveneens de interne leveringen begrepen;
- De primaire kostencategorieën bestaande uit: de invoer van goederen onderverdeeld in invoer vanuit andere regio's (regel (3)) en de toegevoegde waarde (regel (4)), welke onderverdeeld kan worden in de kostencomponenten lonen en salarissen (inclusief de sociale lasten), het winstinkomen en de afschrijvingen.

Het totaal van alle kostencomponenten is per sector vermeld op regel (5). Het totaal van de inputs is gelijk aan de omvang van de totale productie. Per sector geldt, dat het totaal van de kostencomponenten (de inputs) gelijk is aan het totaal van de afzetcomponenten (de outputs). De productie van alle sectoren tezamen vormt de totale productie in de economie. In het voorbeeld is dit gelijk aan 235 eenheden.

Toepassingsmogelijkheden

Indien men erin slaagt voor elk van de onderscheiden sectoren gegevens te verzamelen over de volgende (zie onderstaande opsomming) gegevens, dan beschikt men over een kwantitatieve set van gegevens van de betreffende economie die zich uitstekend leent voor een beschrijvende analyse van de structuur en de ontwikkeling van het economisch proces.

- Intermediaire kosten (leveringen door andere sectoren),
- Intermediaire leveringen (aan andere sectoren),
- Primaire kosten,
- Finale leveringen,

Een belangrijke toepassingsmogelijkheid van de input output tabel berust daarnaast op de verbanden die er bestaan tussen de omvang van de finale productie van één bepaalde sector en de productie omvang van alle sectoren welke door het leveren van intermediaire goederen bijdragen in de totstandkoming van de productie van eerst bedoelde sector. Meer in het bijzonder is het dan op basis hiervan mogelijk de effecten na te gaan van een bestedingsimpuls in de vorm van bijvoorbeeld een stijging van de vraag naar investeringsgoederen, voor de gehele economie. Een toeneming van de vraag heeft immers niet alleen een direct effect op de productie van een bepaalde sector maar daarnaast door de vereiste toeleveringen ook indirecte effecten in alle mogelijke andere sectoren. Ook deze sectoren zijn op hun beurt afhankelijk van (weer andere) sectoren, die eveneens toeleveringen nodig hebben, etc. De indirecte effecten worden wel steeds kleiner zodat het gehele proces tot een einde komt. De som van alle indirecte effecten vormt het totale indirecte effect 1. De extra toeneming van de vraag in alle mogelijke sectoren wordt doorwerking genoemd. Dankzij dit doorwerkingseffect leidt een extra besteding van 1 euro tot een totale stijging van de economische transacties met meer dan 1 euro. De verhouding tussen het uiteindelijk effect en de impuls heet multiplier.

Een multiplier is dus een vermenigvuldigingsfactor die de mate van doorwerking of uitstraling weergeeft. Een multiplier met een waarde van bijvoorbeeld 1,5 geeft aan dat er behalve het oorspronkelijke directe effect ter grootte van 1, nog een additioneel indirect effect van 0,5 optreedt. De effecten kunnen daarbij zijn uitgedrukt in termen van werkgelegenheid (er is dan sprake van een werkgelegenheidsmultiplier) doch ook in termen van bijvoorbeeld productie, import en toegevoegde waarde.

Deze multipliers kunnen van sector tot sector verschillen. In sectoren waarin veel wordt ingevoerd of de winststopslag hoog is, is de multiplier relatief laag. Naarmate de economie van een regio een meer "open" karakter heeft, zal de verwevenheid met sectoren buiten de regio sterker zijn. Een belangrijk deel van de indirecte effecten van een bepaalde impuls zal dan, zoals dat heet, "weglekken" naar andere regio's. Een verandering van de omvang van de productie van een bepaalde sector heeft dan weinig of zelfs hoegenaamd geen doorwerkingseffecten op de productieomvang in de andere sectoren van de betreffende regio. Met andere woorden de productiemultipliers zullen niet hoog zijn.

Het voorgaande betekent derhalve dat door input output analyse zicht kan worden gegeven op de directe en indirecte effecten van een bestedingsimpuls in termen van productie, werkgelegenheid en toegevoegde waarde.

Over Ecorys

Ecorys is een toonaangevend internationaal onderzoeks- en adviesbureau dat zich richt op de belangrijkste maatschappelijke uitdagingen. Door middel van uitmuntend, op onderzoek gebaseerd advies, helpen wij publieke en private klanten bij het maken en uitvoeren van gefundeerde beslissingen die leiden tot een betere samenleving. Wij helpen opdrachtgevers met grondige analyses, inspirerende ideeën en praktische oplossingen voor complexe markt-, beleids- en managementvraagstukken.

Onze bedrijfsgeschiedenis begon in 1929, toen een aantal Nederlandse zakenlieden van wat nu beter bekend is als de Erasmus Universiteit, het Nederlands Economisch Instituut (NEI) oprichtten. Het doel van dit gerenommeerde instituut was om een brug te slaan tussen het bedrijfsleven en de wereld van economisch onderzoek. Het NEI is in 2000 uitgegroeid tot Ecorys.

Door de jaren heen heeft Ecorys zich verspreid over de wereld met kantoren in Europa, Afrika, het Midden-Oosten en Azië. Wij werven personeel met verschillende culturele achtergronden en expertises, omdat wij ervan overtuigd zijn dat mensen met uiteenlopende eigenschappen een meerwaarde kunnen bieden voor ons bedrijf en onze klanten.

Ecorys excelleert in zeven werkgebieden:

- Economic growth;
- Social policy;
- Natural resources;
- Regions & Cities;
- Transport & Infrastructure;
- Public sector reform;
- Security & Justice.

Ecorys biedt een duidelijk aanbod aan producten en diensten:

- voorbereiding en formulering van beleid;
- programmamanagement;
- communicatie;
- capaciteitsopbouw (overheden);
- monitoring en evaluatie.

Wij hechten waarde aan onze onafhankelijkheid, onze integriteit en onze partners. Ecorys geeft om het milieu en heeft een actief maatschappelijk verantwoord ondernemingsbeleid, gericht op meerwaarde voor de samenleving en de markt. Ecorys is in het bezit van een ISO14001-certificaat dat wordt ondersteund door al onze medewerkers.

Postbus 4175
3006 AD Rotterdam
Nederland

Watermanweg 44
3067 GG Rotterdam
Nederland

T 010 453 88 00
F 010 453 07 68
E netherlands@ecorys.com
K.v.K. nr. 24316726

W www.ecorys.nl

Sound analysis, inspiring ideas